

এনক আডেন

(লৰ্ড টেনীছনৰ অমৰ কাব্যৰ ছায়াবুদ)

শ্ৰীউপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখক এম-এ

জনাব্দীন দাস এণ্ড কোং
স্কুল-কলেজ আৰু লাইব্ৰেৰী
কিতাপৰ ভঁৰাল।
বৰপেটা।

সম্পাদনা :: সভাপ্ৰসাদ বৰুৱা

প্রকাশক—সত্যপ্রসাদ বকরা,

পদ্ম-প্রকাশ, গুৱাহাটী।

প্রথম প্রকাশ—১৯৪৮

বেচ—দহ অনা

ছপা হ'ল—গুৱাহাটীৰ বিষ্ণু প্ৰেছত ;
শ্ৰীযোগেন্দ্ৰ নাথ দাসৰ দ্বাৰা।

আগকথা

তাহানি, কলেজত পঢ়া কালত (১৯২২-২৬), ছায়াছিত্ৰৰ সহায়েৰে অধ্যাপক ভুবন মোহন সেনে “ইংলণ্ডৰ বুৰঞ্জী,” অধ্যাপক পি ছি, ৰায়ে ‘হেমলেট’ আৰু ভাব প্ৰৱণ অধ্যাপক আশুতোষ চট্টোপাধ্যায়ে বিখ্যাত ইংৰাজ কবি আলফ্ৰেড লৰ্ড টেনীছনৰ বিখ্যাত কাব্য ‘এনক আৰ্ডেন’ৰ আখ্যান বৰ্ণনা কৰা আমাৰ দেখাৰ সৌভাগ্য মিলিছিল। তেতিয়াৰ পৰাই এনক আৰ্ডেনৰ অসমীয়া ভাঙনি কৰাৰ লোভ সোমাইছিল। গতিকে ইয়াক কলেজীয়া স্মৃতিকে বুলিব পাৰি।

এনক আৰ্ডেনৰ আখ্যানৰ ভিতৰেদি শ্ৰেষ্ঠ কবিয়ে মানৱৰ নিঃসহায়তা, জীৱনৰ সন্ধি আৰু অৱস্থান্তৰবোৰত সৃষ্টি অনুভূতি-বোৰ মৰ্মস্পৰ্শী কৰি প্ৰকাশ কৰিছে। কেৱল ঈশ্বৰ বিশ্বাস আৰু ঈশ্বৰ আৰাধনাই মানুহক বিপদত ৰক্ষা কৰে আৰু অশান্তিময় পাৰ্থিৱ জীৱনত শান্তি দিব পাৰে এই চিৰ সত্যও কাব্যৰ ভিতৰেদি প্ৰকাশ পাইছে—

এনক, এনী, আৰু ফিলিপে সাগৰৰ পাৰত “বালিৰে এমলা ঘৰ সাজিছিল। সাগৰৰ চৌৱে সেই ঘৰ ভাঙি নিয়া দেখা হতাশ হৈ সিহঁতে অনিমেষ নয়নে চাইছিল।” সংসাৰতো মানুহে বালিৰ ঘৰেই সাজে। কালে যেতিয়া তাক চুবুৰাৰ কৰি পেলায় মানুহে কি সাধ্যে তাক ৰক্ষা কৰিব পাৰে? শিশু কেইটিয়ে সদায় বালিত খেলালি কৰিছিল। ‘সদায় সিহঁতৰ ভৰিও খোজ

বালিত পৰিছিল—কিন্তু সদায় চৌৱে সেইবোৰ ধুই নিছিল।
কিন্তু এইদৰে পৃথিৱীত সকলো চিন-চাব নোহোৱা কৰি পেলায়।
কিন্তু অজ্ঞ মানুহৰ অসন্তৰ আশা-আকাঙ্ক্ষাৰ শেষ নাই। এনিয়ে
কৈছিল—“মই চিৰকাল আজলী বোৱাবীকণ হৈয়ে থাকিম”

এনকে অকলশৰে নিজান দীপত চিন্তামগ্ন হৈ ঘৰৰ স্তম্ভ
ভোগৰ ছবি দেখি তদ্ৰা ভঙ্গ হোৱাত দেখিবলৈ পালে, এনক
সেই যুগিত দীপতে আছে। কবিয়ে তাতে উক্তি কৰিছে—“নিৰা-
শ্রয় হৃদয়েৰে সি কথা কয়—। সেই সত্য সৰ্ব্বময়ৰ সৈতে,
তেওঁৰ অবিহনে নিশ্চয় নিৰ্জ্ঞানতাত তাৰ মৃত্যু ঘটিবহেঁতেন।
যি সৰু তেওঁক মাতি কথা কয় তেওঁলোকৰ কাকো তেও
অকলে নেবাখে।”

পাৰ্থিব স্তম্ভৰ আশা এৰি দৃঢ় সঙ্কল্প কৰি এনক যেতিয়া
ঈশ্বৰাভিমুখী হয় সেই সময়ত কবিয়ে কৈছে—

‘তাৰ অন্তৰৰ নিজৰাৰ পৰা যি প্ৰাৰ্থনা উদয় হয় সিয়ে
পৃথিৱীৰ তীব্ৰ কঠোৰতা দূৰ কৰি দিয়ে—সাগৰৰ লুণীয়া পানীৰ
মাজতো যি দৰে সোৱাদ পানীৰ নিজৰা বয়, সেইদৰে হতাশ—
সাগৰৰ মাজত শান্তিৰ জীৱন প্ৰবাহ বৈ যায়।’ প্ৰাৰ্থনাই মানৱক
এই দৰেই শান্তি দিব পাৰে।

মহাকবিৰ সম্পূৰ্ণ ভাব প্ৰকাশ কৰা কঠিন। ইয়াত গম্ভীৰ
এটি ছায়া অনুবাদৰ চেষ্টা কৰা হৈছে। ইয়াক পাঠ কৰি মূল
কাব্যখনি পাঠ কৰিবলৈ ঝাউতি হলেও আমাৰ শ্ৰম সাৰ্থক হব।

গ্ৰন্থখনিৰ প্ৰথম ভাষ্যৰণৰ ছপাৰ ভাৱ শ্ৰীযুত সত্যপ্ৰসাদ
বৰুৱাক দিয়া হ’ল। — ইতি—

শ্ৰীউপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখাক

এনক আভেন

এনক, এনী আৰু ফিলিপ

তৰপা-তৰপি শাবী শাবী শিল—বহুদূৰ ব্যাপী। সেইবোৰৰ
কানবোৰ ভাগি এটা সুদীৰ্ঘ গহৰ হৈ সাগৰ চুই
তাছে। গুহাটো ফেন আৰু হালধীয়া বালিৰে ভৰা। কাষতে
জাহাজ থকা এটি সৰু বন্দৰ। সৰু কিন্তু পুৰণিকলীয়া।
দূৰত গাওঁ। আৰু তাৰ বুকুতে পঁজাঘৰবোৰ। সেইবোৰৰ
ছাল বঙা বৰণৰ টাইলেৰে সজোৱা। দাঁতিতে পৰ্বতৰ গাত
এটা গীৰ্জা—সিও পুৰণি, জৰা-জীৰ্ণ। তাতোকৈ ওখত এটা
ময়দাৰ কল। ইমান ওখত যে বতাহে সকলো সময়তে তাৰ
চুড়া লবাই থাকে।

এই পৰ্বতটো সেউজীয়া ঘাঁহনি, গছ-তৃণেৰে ঢাক খাই
থকা—বালিৰ। টিংটোৱে আকাশ চুইছেগৈ। পৰ্বতৰ বুকুত ঠায়ে
ঠায়ে ডেনীছ জাতিৰ পুৰণি কীৰ্ত্তিৰ নিদৰ্শন স্মৃতি-স্তম্ভবোৰ।

পৰ্বতৰ নামনিত মনোহৰ থলভূমি—সেউজীয়া হেজেল গছেৰে ভৰা। তালৈ কলৰ আশাত আহিন-কাতি মাহত নানা মানুহৰ সমাগম হয়।

শ বছৰ আগৰ কথা। এই সাগৰৰ পাৰতে তিনিটি শিশুৱে বং-ধেমালি কৰিছিল। সিহঁত তিনিও যেন তিনিখন বেলেগ সংসাৰৰ তিনিটা তৰা—তিনিটা আনন্দৰ মূৰ্ত্তি। এনীলী পদুমকলিৰ দৰে কপাহী ছোৱালী, ফিলিপ হৈছে সেই ময়দাৰ কলটোৰ গৰাকীজনৰ একমাত্র ল'ৰা; আৰু এনক আৰ্ভেন! বেচৰা অনাথ শিশু। অশিক্ষিত নাৱিকৰ ল'ৰা। বাৰিষাৰ নিৰ্ম্মম আঘাতত তাৰ পিতাকৰ মৃত্যু হয়।

সাগৰৰ পাৰত নানা তৰহৰ বস্তু নানা ঠাইত সিটৰতি হৈ পৰি আছে। ক'ৰবাত জৰীৰ চাকবোৰৰ দ'ম, ক'ৰবাত নীল সাগৰৰ নীল পানীত মাছ ধৰা জাল, ক'ৰবাত বা জাহাজৰ লঙ্গৰ, ক'ৰবাত নাওবোৰেই আকৌ লুটি বাগৰ খাই পৰি আছে।

এই উপকূলতে পৰি থকা বস্তুবোৰৰ মাজতে, বালিত তিনিও শিশুৱে নিতৌ উমলিছিলহি। তিতা বালিৰে সিহঁতে ওমলা ঘৰ সাজিছিল। সাগৰৰ চোৱে আহি সেই ঘৰবোৰ ভাঙি দিয়া দেখি, হতাশাত চলচলীয়া চকুৰে সিহঁতে অসহায়ৰ দৰে চোবোৰৰ পিনে চাইছিল। বগা চোবোৰ যিমানে আগবাঢ়ি আহিছিল সিমানে সিহঁতে পিছুৱাই গৈছিল আৰু দূৰলৈ লৰি আঁতৰ হৈছিল। সদায়ে সিহঁতৰ ভৰিৰ খোজ

বালিত পৰিছিল। কিন্তু সদায় চোৱে সেইবোৰ খুঁজি নিছিল।

পৰ্বতৰ নামনিত সৰু সৰু গুহা। তাতে পঁজাঘৰ সাজি সিহঁতে ধেমালি কৰিছিল। এদিন হয় এনক ঘৰৰ 'গৰিহঁত, ফিলিপ আলহী। পিছদিনালৈ আকৌ সলনি হয়। ফিলিপ গৰিহঁত, এনক আলহী। এনী কিন্তু সদায়ে গৃহিণী। কেতিয়াবা এসপ্তাহ ধৰি এনকেই গৃহস্থ হয় আৰু কয় "মোৰ ঘৰ, মোৰ ঘৈণী"। উত্তৰত ফিলিপেও হয়তো ভঙা মাতেৰে কয়—"মোৰো, মোৰো পাল পৰিব।" যদি দুয়োৰে মাজত দন্দ লাগে, বলী এনকেই কৰে জয় লাভ। লোতক ভৰা চকুলোৰে ফিলিপে কয়—"এনক তোক মই অন্তৰেৰে সৈতে ঘিণ কৰোঁ।" দন্দ দেখি এনীয়ে অনুৰাগেৰে বান্দি কয়—"দহোকুৰি, মোৰ বাবে দন্দ নকৰিবা দেও। মই বাক তোমালোক দুয়োৰে হ'ম। মই চিৰকাল তোমালোক দুয়োৰে এখানিমান আজলী ঘৈণী হৈয়ে থাকিম।"

কৈশোৰৰ কুহুম সদৃশ উষা ক্ৰমে আঁতৰি যায়। নতুন অৰুণে উভয়ৰে প্ৰাণত ঢালেহি সোণালী কিৰণ। দুয়োৰে হিয়া এনীৰ প্ৰেমত মতলীয়া হয়। এনকে কোনো লুক-ঢাক নকৰাকৈ নিজৰ হিয়া উবুৰিয়াই দিয়ে। এনীক ভাল পোৱা জনায়। এনীয়ে ফিলিপক অনুৰাগ দেখুৱায় আৰু নিজৰ মনৰ অজ্ঞাতে এনকক ভাল পায়। আনে সুধিলে আকৌ অস্বীকাৰ কৰে।

এনক কিন্তু দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞ। এনক সি লাভ কৰিবই। আক সেই বাবে দেহা খটুৱাই, ধন আৰ্জি নিজাকৈ এখন নাও কিনিব আক এনক সৈতে থাকিব পৰাকৈ এট পঁজাঘৰ সাজিব—এয়ে তাৰ সংকল্প।

সাধনা ফলিল। ভাগ্য সুপ্ৰসন্ন হ'ল। এনকৰ শুভ দিন আহিল। সাগৰৰ পাবত, ওচৰ-কাষৰত তাৰ দৰে ভাগ্যবান কোনো নোলাল—তাৰ দৰে সাহী মাছুৱৈ নোলাল। তাৰ দৰে বুধিয়ক, কৰ্মকুশল আক সাধনান ডেকা কোনো নজন্মিল। সদাগৰী জাহাজত কামকৰি নাৱিক হিচাপেও সি পাকৈত হৈ উঠিল। তিনিবাৰ তিনিজন মানুহক সাগৰৰ চাকনৈয়াৰ বুকুৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি সি সকলোৰে প্ৰিয় হৈ পৰিল। জীৱনৰ খলা-বমাৰ মাজেদি পোনাই নিয়া কুৰিটা বছৰৰ অন্তত আজি এনকে নিজাকৈ এখন নাও কিনিছে। এনকৰ বাবে সেই কলঘৰটোৰ ওপৰলৈকে ঘোৰা বাটটোৰ সোঁ-মাজতে ধুনীয়া ঘৰ এটি সাজিছে।

সোণালী শৰতৰ এক বিয়লি বেলা আনন্দ উৎসৱত মতলীয়া হৈ এদল ডেকাই কান্ধত সৰু-বৰ মোনা লৈ হেজেল ফল আনিবলৈ বনলৈ গৈছিল। অসুস্থ পিতাকৰ শুশ্ৰূষা কৰিব লগা হোৱাত ফিলিপৰ এঘণ্টা পলম হ'ল।

যি ঠাইত গিৰি গুহাৰ ওচৰলৈ গছৰ ডাল-পাতবোৰ হালি পুৰিছে সেই ঠাইত ফিলিপ উঠিলগৈ। উদ্দেশ্য, পলম হলেও আনবোৰৰ লগ হৈ ফল গোটাৰ, ধেমালি কৰিব।

কিছুদূৰ আগুৱাই গৈ পাত বোৰৰ ফাঁকেদি আগলৈ চান্ধি কোনোবা মানুহ দুজনক দেখা যেন লাগিল। ভালকৈ চাই দেখে এনক আক এনক—দুয়ো নিৰলাত বহি হাতত ধৰা ধৰিকৈ কথা পাতি আছে। ফিলিপৰ আক বুজিবলৈ একো বাকী নেথাকিল। তাৰ বহল চকুযুৰি মলিন হ'ল। তাৰ লাঞ্চিত মুখখন হঠাৎ বঙা পৰিল। সেই মুখত, বেদীৰ ওপৰৰ পৰিত্ৰ, শান্ত, দীপ্ত শিখাৰদৰে প্ৰেমৰ পৰিত্ৰ জেউতি বিৰিঙি উঠিল। ফিলিপে বুজিলে এনক আক তাৰ নহয়। বিষাদত তাৰ অন্তৰখন ক'লা পৰিল। নিমতে-নিবোলে সেই ঠাইৰ পৰা আঁতৰি, গুহা এটাৰ আঁতৰত বহি সি নিৰৱে চকুলো টুৰিলে। কোনেও তাক নেদেখিলে, কোনেও তাৰ অন্তৰৰ ব্যথা নুবুজিলে। অপ্ৰকাশৰ অনন্ত বেদনা বুকুত লৈ সি যেনেকৈ আহিছিল ঠিক তেনেকৈয়ে অকলশৰে ঘৰলৈ উলটিল।

এনক-এনী

নিয়তিৰ বিধান কোনেও খণ্ডাব নোৱাৰে। এনক আৰু এনীৰ জীৱনৰ পৰা ফিলিপ লাহে লাহে আঁতৰি যাবলৈ ধৰিলে আৰু অৱশেষত এদিনাখন বেচেৰা ফিলিপ পাহৰণিৰ বুকত একেবাৰে বুৰ মাৰিলে। এনক আৰু এনীৰ বিবাহ মিলন ঘটিল। বিস্মৃতিৰ বুকত আশ্ৰয় লোৱা ফিলিপক, গীৰ্জাৰ মাস্তুলিক ঘণ্টা ধ্বনিয়ে সেই নিৰ্ম্মম বাতৰি জনালে।

নতুন সংসাৰৰ মোহ-মুগ্ধ এনক এনীৰ বাক ফিলিপৰ কথা ভাবিবলৈ সময় ক'ত? সিহঁতৰ নতুন জীৱন, নতুন মাদকতা। আনন্দৰ মাজেদি সিহঁতে বচিছে ভৱিষ্যতৰ সোনাৰ সপোন। এনেকৈয়ে বং বহুইচ, আনন্দ আৰু সৌভাগ্যৰ মাজেদি সাতোটি বছৰ পৱিত্ৰ দাম্পত্য প্ৰেমত অতিবাহিত হল। এনক আৰু এনীয়ে ভগবানৰ দান স্বৰূপে, সিহঁতৰ কোলা শোভা কৰিবলৈ পালে এহাল ল'ৰা-ছোৱালী। আশা-লতাত নতুন কলি ফুটিল। ল'ৰা-ছোৱালী হালৰ ভৱিষ্যত সুখৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ, ধন গোটাই সিহঁতক সুশিক্ষা দিবলৈ বুলি এনকে আগতোকৈ বেচি খাটিব ধৰিলে। কামৰ খাটিবত সি প্ৰায়ে বাহিৰত থাকিব লগীয়া হ'ল। এনকৰ বগা ঘোৰাৰ গাড়ী খন, তাৰ লীতে বতাহে কোবোৱা ওখৰা-মোখৰা বঙা মুখ খন, কেৱল যে হাট বজাৰতে দেখা গ'ল

এনে নহয়, বালিৰ পাহাৰৰ টিঙত, গছ-পাতেৰে আৱৰি থকা বাটত, ধনীৰ শিলত কটা উজ্জ্বল সিংহ-চুৱাবত, ময়ূৰ নেজীয়া জাও বনবোৰৰ মাজত নিবলা বাগিচাৰ ঘৰতো সি নোঘোৱাকৈ নেথাকিল। কৰ্ম্মকুশল ডেকা এনকে কামৰ মাজতো সময় উলিয়াই এনী আৰু ল'ৰা ছোৱালী হালৰ আনন্দ উছৰত ভাগ লবলৈ নেৰিলে।

কিন্তু মানুহৰ জীৱন সদায়ে একেদৰে নেথাকে। নিয়তিৰ বিধানত কাৰ ভাগ্যত কেতিয়া কি ঘটে কোনেও কব নোৱাৰে। এনকৰ জীৱনতো এনে এক অধ্যায়ৰ অন্ত পৰিল। সেই সৰু বন্দৰটিৰ উত্তৰ ফালে পাঁচ ক্ৰোশ মান আঁতৰত আহল-বহল আন এটা বন্দৰ আছিল। সেইটোলৈ জলপথে, বা থলপথে এনকৰ প্ৰায়ে যাব লগীয়া হৈছিল। তাতে এদিনাখন এখন জাহাজৰ মাস্তুলত উঠোঁতে ভৰি পিছলি এনক তলত পৰিল। তাৰ বুকৰ কামিহাড় গোটাচেৰেক ভাগিল। তাক ধৰি তুলিব লগা হ'ল। সি ঘৰলৈ উলটি আহিব নোৱাৰিলে। শুশ্ৰূষাৰ বাবে সেই বন্দৰতে কিছুদিনৰ বাবে থাকিব লগীয়া হল। এনকৰ অনুপস্থিতিত আনে তাৰ ব্যৱসায় হাত কৰিলে। ইপিনে এনীয়ে আকৌ লাভ কৰিলে আন এটি সম্ভান—কগীয়া শিশু। ব্যৱসায় আনৰ হাতলৈ যোৱাত ভাত মুঠিৰেই টান হৈ পৰিছিল। এনে অৱস্থাত কগীয়া শিশু আৰু এনীৰেই শুশ্ৰূষাৰ কি ব্যৱস্থা কৰে বাক সি? দৃঢ় ঈশ্বৰ বিশ্বাসী ধীৰ এনক অকৰ্ম্মণ্য হৈ শয্যাতে পৰি

পৰি সংশয় আৰু হতাশাত প্ৰমাদ গণিব ধৰিলে। দুশ্চিন্তাত সি সপোন দেখিলে, তাৰ চেনেহী এনী আৰু কগীয়া লৰা ছোৱালী কেইটীয়ে যেন খাবলৈ নেপাই ভোক পিয়াহত চটফটাব লাগিছে। সপোন দেখি ধৰফৰাই সি শোৱা পাটীৰ পুৰা উঠিল আৰু ভগবানৰ উদ্দেশ্যে কাতৰ মিনতি জনালে—
“হে জগদীশ্বৰ, সিহঁতক বিপদত বন্ধা কৰা, মোৰ ভাগ্যত যি হয় হওক।”

পিছদিনা পুৱা সেই বন্দবত থকা জাহাজ এখনৰ অধ্যক্ষ জনে এনকক লগ পাবলৈ আহিল। তেওঁ এনকৰ দুখ দুৰ্গতিৰ কথা শুনিছিল। তাৰ কৰ্ম কুশলতাৰ বিষয়েও জ্ঞানিছিল। তেওঁ এনকক তেওঁৰ জাহাজৰে ভঁৰালীৰ কাগটো বাচিলে। জাহাজখন হেনো চীনদেশলৈ যাব। এনকো লগতে যাব লাগিব। প্ৰস্তাৱ শুনি এনকে স্বৰগ ঢুকি পোৱাদি পালে আৰু ততালিকে সন্মতি জনালে। আনন্দত তাৰ প্ৰাণ উৰি উঠিল। ভগৱানৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞতাৰে তাৰ অন্তৰ উপচি পৰিল। তাৰ চেনেহী এনীয়ে লৰাছোৱালী সতে আৰু দাবিৰ যত্ন লৈ যাব লাগিব। তাৰ বুকুৰ পৰা একাধৰ ক'লা ছাঁ-দুখৰি সঁতৰিল।

তাৰ মনটো একেবাৰে ভাৱনা শূন্য হোৱা বুলি অৱস্থা ক'ব নোৱাৰি; কাৰণ তেওঁৰ নিজৰ এটা সংস্থান হল মঁচ। কিন্তু সি বিদেশলৈ গলে এনী আৰু লৰাছোৱালী কেইটিৰ কি দশা হ'ব এইটোৱেই এতিয়া হৈ পৰিল তাৰ

প্ৰধান চিন্তা। বহুত ভাবি চিন্তি সি তাৰ নাওখনকো বেচিবলৈ ঠিক কৰিলে। তাৰ অতিকৈ মৰমৰ সেই নাওখন বেচিবলৈ তাৰ যে দুখ লগা নাছিল এনে নহয়, কিন্তু সি নিকপয়। এনীহঁতক কিবা এটা ব্যৱস্থা কৰি দি যাবলৈ তাক ধন লাগে। নাওখন বেচিলে সি একে লগে কিছু ধন পাব আৰু তাৰে বেপাৰৰ বেহানি কিনি এনীক এখন দোকান পাতি দিব। বন্দবত যাত্ৰীবোৰৰ আৱশ্যকীয় বস্তুবোৰ সেই দোকানত থাকিব। তাৰ আশা, তাৰ বিশ্বাস, বিদেশলৈ গ'লে এইদৰেই ধন আৰ্জি এনীয়ে তাৰ গৃহস্থালি ৰাখিব। এনকে ভাবিলে “এই বাবেই মোৰ শেষ বিদেশ যাত্ৰা নহয়। আৱশ্যক হলে কতবাৰ যে যাব লাগিব তাৰ কি ঠিক-ঠিকনা আছে। বিদেশলৈ গলেহে বেচিকৈ ধন গোটাৰ পাৰিম। সংসাৰত নিশ্চিত্তে চলিব লাগিলে আৰু লৰাছোৱালী কেইটিক উপযুক্ত শিক্ষা দিবলৈকো যে মোক যথেষ্ট ধন লাগিব”—এইবোৰ ভাবি-গুণি বিদেশলৈ যোৱাটোকে ঠিৰাং কৰি সি ঘৰলৈ আহিল।

বাট-চ'ৰাতে এনীৰ মলিন মুখখনিয়ে বাট ভেটিলে। তাইৰ কোলাত কগীয়া কেচুৱাটি। এনকৰ কোলাত তাই কেচুৱাটিক তুলি দিলে। কোলাত লৈ এনকে হাত বুলাই চাই দেখে কেচুৱাটিৰ গাত মঙ্গুহ নাই বুলিলেই হয়—হাৰে-ছালে এক হৈছে। মুখখনো তেনেই বিমৰ্ষ। সেই দিনা এনীহঁতৰ ভাৱ গতি চাই মনৰ সঙ্কল্পৰ কথা প্ৰকাশ

কুৰিবলৈ এনকৰ সাহ নহল। কিন্তু পিছদিনা পুৱায় সকলো কথা ভাঙি-পাতি কষ লগীয়া হল।

এনকৰ সোণৰ আঙঠি আঙ্গুলিত পিন্ধি, বিয়াৰ পিছত এনীয়ে এই প্ৰথমবাৰ আপত্তি কৰিলে। কান্দোনৰ বোল ভুলি প্ৰতিবাদ কৰা নাছিল, কিন্তু ছল-ছলীয়া চকুৰে মিনতি জনাইছিল। এনকে নিবৰে এনীৰ কথাবোৰ শুনিছিল মাথোঁ। এনকৰ ভাব গতি লক্ষ্য কৰি এনীৰ সংশয় দিনক দিনে বাঢ়িহে যাবলৈ ধৰিলে। তাই এনকক কয়—“নাথ, তুমি যদি এই অভাগিনীক এধানমানো ভাল পোৱা, এই লৰা ছোৱালীকেইটিক ভাল পোৱা, তেন্তে বিদেশলৈ নাযাবাঁ।” উত্তৰত এনকে একোকে নকলে। মাথোঁ মনতে ভাবিলে—“মই বিন্দু মাত্ৰও নিজৰ কথা ভবা নাই। নিজৰ সুখ মই বিচৰা নাই। শিশুকেইটিৰ দুখ মোচনেই মোৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য।” এনেবোৰ যুক্তিৰ দ্বাৰায় এনকে নিজৰ মনটোক বুজাই, এনীৰ কোমল প্ৰাণত আঘাত দিও উদ্দেশ্য সাধনৰ সক্ষম অটুট ৰাখিলে।

সি তাৰ নাওখন বেচিলে। সেই নাওখনেই আছিল তাৰ সাগৰৰ লগৰী—বিপদৰ বন্ধু। বেচি পোৱা ধনৰে এনীৰ বাবে দোকানৰ সঁজুলি আৰু বস্তু-বেহানি কিনা হ’ল।

সিহঁতৰ বহা ঘৰটো আছিল বাটৰ বাঘতে। এনকে তাকে সজাই পৰাই ললে। এচুকত ভঁৰালৰ ঠাই কৰা হ’ল। হাটুৰি-বটালীৰ খট খটনিৰ ঠাইডুখৰিৰ নিস্তকতা

ভাঙিলে। সেই শব্দই এনীৰ কাণত জানিবা শেলে, বিন্ধাদিহে বিন্ধিলে।

যিদিনা এনকে ঘৰ এৰি যাব, সেই দিনাও গোটেই দিনটো ধৰি এনকে ঘৰৰ বস্তুবোৰ ইঠাই সিঠাই কৰি ছিজিল কৰাতেই ব্যস্ত আছিল। সৰু ঘৰ, ঠাই ঠেক। তাতে সি পৰিপাটিকৈ বস্তুবোৰ সজালে। যেন প্ৰকৃতি দেৱীয়ে আপুনি মূৰ্ত্তিমতী হৈ ফুল-ফলৰ গছবোৰত বীজৰ অঙ্কুৰহে সঞ্চাৰ কৰিলে।

পিছদিনা পুৱা। বিদায়ৰ মুহূৰ্ত্ত সমাগত। এনকৰ মুখত আনন্দ-উৎসাহৰ ছবি। কেৱল এনীৰ অন্তৰতহে অমঙ্গলৰ আশঙ্কা। এনকৰ সেইপিনে কোনো আক্ষেপ নাই। তাৰ অন্তৰত কোনো দুৰ্বলতাও নাই। ঈশ্বৰত তাৰ অটল বিশ্বাস। আঠ কাঠি সি ঈশ্বৰৰ ওচৰত তাৰ পুত্ৰৰ কল্যাণ কামনা কৰি প্ৰাৰ্থনা জনালে। নিজৰ কথা অকণো নেভাবিলে। শেহত এনীক চেনেহৰে মাত লগাই কলে—“এইটো মোৰ শুভ যাত্ৰা। ঈশ্বৰৰ কৃপাত শুভদিন সমাগত। আমাৰ গৃহস্থালি পৰিপাটিকৈ ৰাখিবাঁ। মই অতি সোনকালে উলটি আহিম।”

তাৰ পাছত কেচুৱাটিৰ দোলাখন লৰাই দি পুনৰ কবলৈ ধৰিলে—“মোৰ বাছাটি ইমান সৰু, তাতে আকৌ এনে ক্ষীণ। সেই কাৰণেই তাক মই বৰ ভাল পাওঁ। ঈশ্বৰে নিশ্চয় তাৰ মঙ্গল কৰিব। মই যেতিয়া বিদেশৰ

পৰা উলটি আহিম বাছাইয়ে কিমান আনন্দ পাব। সি মোৰ কোলাত বহিবহি। মই তাক দেশ-বিদেশৰ কাহিনীবোৰ শুনাম। আহাঁ এনী বিদায়ৰ সময়ত তুমি তেনেকৈ বিমৰ্ষ হৈ নেথাকিবা।” এইবুলি কৈ এনকে কেঁচুৱাটিৰ শিৰত এটি চুমা খালে।

কেঁচুৱাটিৰ চুলিবোৰ পাতল আৰু কেঁকোৰ। তাৰে কেইডালমান বাটি এনীয়ে এনকৰ হাতত স্মৃতি-চিন স্বৰূপে দিলে।

যিদিনা এনকহঁতৰ জাহাজে সেই বন্দৰটো এৰিবৰ কথা, সেইদিনা এনীয়ে ক’বাব পৰা এটা দূৰবীণ আনি এনকৰ জাহাজখন চাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু বহু চেষ্টা কৰিও দেখা নেপালে।—হয়তো দূৰবীৰে বে চোৱা কোশল নজনাৰ বাবে, হয়তোবা অন্তৰৰ দুখৰ হাঁচাত তাইৰ হাতখন কঁপিছিল বাবে। জাহাজৰ পৰা এনকে দেখুৱা শেষ বিদায় সম্ভাষণো এনীৰ চকুত নপৰিল। এনীৰ বুকুৰ পৰা এনকক কাটি নিয়া সেই জাহাজখন আঁতৰি গৈ গৈ একেবাৰে অদৃশ্য হ’ল।

জাহাজৰ পাল যেতিয়ালৈকে দেখা গৈছিল, এনীয়ে চাই আছিল। যেতিয়া একো নেদেখা হ’ল তাই কান্দি কান্দি ঘৰলৈ উলটিল। আত্মীয়ৰ মৃত্যুত মানুহে যেনেকৈ বিলাপ কৰে এনীয়েও সেই দৰে ছৰাওকাঠকৈ বহুত বেলি কান্দিছে। কান্দি কান্দি যেতিয়া তাইৰ অন্তৰৰ দুখ পাতলিল

তাই লাহে লাহে এনকৰ উপদেশ অনুসাৰে কাম অ’বন্ত কৰিলে।

কিন্তু বেচেৰী এনীয়ে ব্যৱসায়ৰ আও-ভাও একোকে বুজি নাপায়। ছল-চাতুৰী তাই নাজানে। ফলত তাই বহুতো লোকচান দিব লগীয়া হ’ল। তথাপিও এনক অহাৰ বাটলৈ চাই সকলো সহি থাকিল।

এনীৰ আশাৰ মূল উচ্ছেদ হ’ল। এনকৰ কোনো বাতৰি নাছিল। দিনৰ শেষত কষ্টৰ ভাতমুঠি খাই নিবৰে মৰ্ম-বেদনা সহি বেচেৰীয়ে দিন নিয়াবলৈ ধৰিলে।

ইফালে আকৌ কেঁচুৱাটিৰ অস্থখ বাঢ়িবলৈহে ধৰিলে। সাধাৰণসাবে এনীয়ে তাৰ যত্ন-শুশ্ৰূষা কৰিলে। কিন্তু অকল যত্ন-শুশ্ৰূষাই যে বোগীক ভাল কৰিব নোৱাৰে। বোগীক নিৰাময় কৰিবলৈ হলে যে আৱশ্যক ভাল ডাক্তৰ, ভাল পথ্য, আৰু দৰব আদিৰ। এইবোৰ গোটাবলৈ এনীৰ ধন কত? ফলত এনীৰ অশেষ যত্ন, মৰম-চেনেহক নেওচা দি কেঁচুৱাটিয়ে এই সংসাৰ ত্যাগ কৰিলে। এনীৰ জীৱনৰ এক অধ্যায়ৰ অন্ত পৰিল। দোকান দেৱলীয়া হল, প্ৰিয়তম স্বামী অতদিনেও উলটি নাছিল। অবশেষত অন্তৰৰ নিধি সেই পেট মচা কেঁচুৱাটিৰেও তাইক কন্দুৱাই থৈ সিপুৰীলৈ গুচি গ’ল।

এনী-ফিলিপ

এনীৰ প্ৰতি অন্তৰত গুপ্ত চেনেহ লৈ ফিলিপে নিজৰ জীৱন কটাইছিল। অন্তৰৰ ভাব বাহিৰত প্ৰকাশ নকৰিছিল অকণো। এনীৰপৰা সি আশাও নকৰিছিল একো। সি বুজিছিল এনী আনৰ বস্তু। তাইৰ ওপৰত তাৰ কোনো অধিকাৰ নাই। সেই বাবে এনকৰ অনুপস্থিতিত এনীৰ খবৰ লবলৈ যোৱাটো বৰ শোভন হ'ব বুলি সি নেভা-বিছিল। এনীৰ দুবৰস্থাৰ কথা সি শুনিছিল হয়, কিন্তু এনীৰ কিবা অপবাদ ওলাব, সেই আশঙ্কাত সি তাইক ইচ্ছা হলেও সহায় কৰিবলৈ সাহ কৰা নাছিল।

কিন্তু আজি এনীৰ কেচুৱাটিৰ মৃত্যুৰ বাতৰি পাই সি সঁচাকৈয়ে বৰ দুখ পালে। অত দিনে যে ইটো সিটো কাৰণত এনীৰ খবৰ লবলৈ যোৱা নাছিল, সেই বাবে সি অনুতপ্ত হ'ল। এনক-এনী তাৰ সৰুকলীয়া বন্ধু-বান্ধৱী। সিহঁতৰ বিপদ-আপদত সহায় কৰাটো, সান্ত্বনা দিয়াটো তাৰ কৰ্ত্তব্য। সি গৈ বুজালে, সান্ত্বনা দিলে এনীৰ দুখ নিশ্চয় বহুতো পাতলিব। এই ভাবি সি এনীহঁতৰ ঘৰলৈ আহিল।

এনীহঁতৰ ঘৰৰ সমুখত আগেয়ে দোকান থকা ঠাইত এতিয়া জন-শূন্য—দোকানৰ চিন-চাবেই নাই। সেই ঠাই

চেৰাই ভিতৰ ঘৰৰ দুৱাৰৰ কাষত ফিলিপ কিছু সময় ঠিয় হৈ ব'ল। দুৱাৰত তিনিবাৰ টুকৰিয়ালে। কোনেও দুৱাৰ মুকলি কৰি নিদিয়াত সি নিজেই দুৱাৰখন হেঁচা মাৰি ভিতৰ সোমাল।

কবৰত কেচুৱাটি এৰি থৈ আহি নিৰলে চকুলো টুকি কোঠাটোৰ এচুকত এনী আওকণীয়া হৈ বহি আছিল। ফিলিপ ওচৰ চাপি গৈ কঁপা মাতেৰে লাহেকৈ মাত দিলে—
“এনী, মই আহিছোঁ—তোমাৰ অনুগ্ৰহ বিচাৰি।” উত্তৰত শোকাকুলা এনীয়ে মাথোন এটা হুমুনিয়াহ কাঢ়ি ক'লে—
“অনাথিনী দুখনীৰ ওচৰত আকৌ কি অনুগ্ৰহ? এনীৰ কথাষাৰ শুনি ফিলিপে বৰ অস্বস্তি অনুভৱ কৰিলে। তদুপৰি এনীয়ে তাক বহিবলৈকো নোকোৱাত, চেনেহ-হেঁপাহত স্ফীত হৈ উঠা তাৰ অন্তৰখন সঙ্কুচিত হ'ল। তথাপি এনীৰ ওচৰতে, নিজে আসন এখন লৈ বহি ফিলিপে দুনাই ক'লে—
“এনী, তুমি মোক ভুল বুজিবাঁ। মই তোমাৰ কাৰণে অহা নাই। মই আহিছোঁ। সোঁ কেচুৱাটিৰ কাৰণে। ইহঁতৰ ভৱিষ্যত জীৱনৰ সংস্থান কৰিবলৈকে, সিহঁতৰ সুশিক্ষাৰ বাবে ধন গোটাৱলৈকে এনকে ইমান কষ্ট স্বীকাৰ কৰিও বিদেশলৈ গৈছে। এনক মোৰ বন্ধু। তুমিও মোৰ পৰ নহয়। আজি এনকৰ অনুপস্থিতিত ল'ৰা-ছোৱালী কেইটিয়ে যদি শিক্ষা নেপায়, বিদেশৰপৰা উলটি আহি যদি এনকে দেখে যে তাৰ অতি চেনেহৰ ল'ৰা-ছোৱালী কেইটি সুশিক্ষাৰ

অভাৱত বেবেজীয়া হৈ পৰিছে, যদি সিহঁতৰ বলমূলীয়া শিশুকাল ডোংৰ নফট হোৱা দেখে, সি বেজাৰ নেপাব নে? ভগৱানৰ কৃপাত মোৰ টকা-পইছাৰ অভাৱ নাই। তুমি যদি মান্তি হোৱা, তেন্তে মই ল'ৰা-ছোৱালী কেইটিৰ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰোঁ। তুমি নেভাবিব। এনকে উলটি আহি নিশ্চয় মোৰ ঋণ পৰিশোধ কৰিব পাৰিব। মোৰ মিনতি, যদি তুমি এনকক ভাল পোৱা, যদি শিশু কেইটিক ভাল পোৱা, মোৰ প্ৰস্তাৱ দলিয়াই নেপেলাব। মোক অনুমতি দিয়া, শিশু দুটিক পঢ়াশালিলৈ পঠাওঁ। এই অনুগ্ৰহকে মই বিচাৰোঁ—এই বাবেই মই আহিছোঁ।”

দেৱালৰ আনপিনে মুখ ঘূৰাই এনীয়ে উত্তৰ দিলে—
“মই আক তোমাৰ মুখলৈ চাব নোৱাৰোঁ। তোমাক অহা দেখা পায়েই মোৰ হিয়া দুখত গমি গৈছে। আকোঁ বৰুণাৰ সোঁত বোৱাই তুমি দুখনক বুৰাই পেলালা। কোনোবাই যেন মোক কাণে কাণে কৈছে, এনক জীয়াই আছে। তেওঁ তোমাৰ আৰ্থিক ঋণ পৰিশোধ কৰিবহি। কিন্তু তোমাৰ বৰুণাৰ ঋণ জানো পৰিশোধ কৰিব পাৰিব?”

এনীৰ কথাত আশ্চৰ্য হৈ ফিলিপে সুধিলে—“তেন্তে তুমি মোৰ মনৰ বাসনা পূৰণ কৰিবা?”

এনীয়ে মুখ ঘূৰালে। ঠিয় হৈ লোতক ভৰা চকু জুৰি তুলি স্থিৰ হৈ ফিলিপৰ সেই বৰুণাৰ মুখখনি চাই ললে। তাৰ পাছত মঙ্গল প্ৰাৰ্থনা কৰি, ফিলিপৰ হাতত ধৰি কৃত-

জ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিলে। পিছ মুহূৰ্ত্ততে কোঠাটোৰ পৰা ওলাই বাগিছাখনৰ সীমা পালেগৈ। ফিলিপেও আনন্দত উৎফুল্ল হৈ ঘৰলৈ উলটিল।

ফিলিপে শিশুদুটিক পাঠশালালৈ পঠালে—কিতাপ-ফলি কিনি দিলে। নিজৰ সন্তানৰ প্ৰতি যেনে কৰ্তব্য তেনে ব্যৱস্থা কৰি শিশু দুটিৰ আপোন হৈ পৰিল। আনপিনে এনীৰ সুনাম বাখিবলৈ কাম নথকা লোকৰ মিছা বটনাৰ ভয়ত এনীহঁতৰ ঘৰলৈ আৱশ্যক নহলে যোৱাটোকে বন্ধ কৰিলে। কাচিৎ হে ফিলিপ এনীহঁতৰ ঘৰলৈ যায়। কিন্তু শিশু দুটিৰ বাবে নতুন নতুন উপহাৰ আদ সদায়ে পঠাই থাকে।

ফিলিপে এনীৰ অন্তৰৰ গভীৰগৰ কথা নেজানে। শ্ৰীতি-ভৰা অসীম কৃতজ্ঞতাপূৰ্ণ এনীৰ অন্তৰে, কেতিয়াবা ফিলিপ আহিলে, ধন্যবাদ জনাবলৈ ভাষা বিচাৰি নেপায়। ল'ৰা ছোৱালী কেইটিয়ে কিন্তু ফিলিপক পালে, তেওঁক দৃৰৰ পৰা দেখিলেও উধাতু খাই ওচৰলৈ লৰি আহে। ফিলিপৰ ঘৰখনৰ, কলঘৰটোৰ জানিবা সিহঁতেই যেন গৰাকী হে। ফিলিপৰ ওচৰত সিহঁতে কোনো লুকটাক নকৰাকৈ হিয়া উবুৰিয়াই দিয়ে। ক'ব লগীয়াও কয়, নকবলগীয়াও কয়। ফিলিপে সিহঁতৰ সকলো কথাৰে স্থিৰভাৱে শুনে। সিহঁতে ফিলিপৰ কান্ধত উঠে, ওমলে, তাৰ লগত সিহঁত ফুৰিবলৈ যায়। এনেকৈয়ে লাহে লাহে এনকৰ স্মৃতি ১৯৩০

পৰা মচা যায়। সিহঁতৰ মনত এনকৰ স্মৃতি সপোনৰ ছায়া মূৰ্ত্তি যেন হয়গৈ। তেনে লাগিবৰ কথাও। বেচেৰা হৈতে সেই যে মনত পৰা-নপৰা দিনতে এনকক দোখছিল তাৰ পাছত আজি দহবছৰেও কোনো সংবাদ নাই আৰু ফিলিপ থকাৰ কাৰণে তাৰ বিষয়ে ভাবিবৰ একো আৱশ্যকো হোৱা নাই।

এদিনাখন অনেকেই আবেলি হেজেল পাৰিবলৈ বনলৈ ওলাইছে। এনীৰ শিশু দুটিও যাব লগাত এনীও ওলাইছে। শিশু দুটিয়ে ফিলিপকো লগত যাবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। ফিলিপ সেই সময়ত কলঘৰত আছিল, কামত বৰ ব্যস্ত। পোনতে যাবলৈ তেওঁ অস্বীকাৰ কৰিছিল। কিন্তু ল'ৰা-ছোৱালী হালে এবে ক'ত? সিহঁতে টানি আজুৰি নিবই। অৱশেষত নিকপায় হৈ ফিলিপ যাবলৈ মান্তি হল।

ল'ৰা-ছোৱালী হালৰ সৈতে এনী আৰু ফিলিপে বাট বুলি যাব ধৰিলে। বালিৰ পাহাৰ ভাঙি গহবৰ চুই থকা পাত বোৰৰ ওচৰলৈ যোৱা বৰ ক্লান্তিকৰ। আধাবাটতে “অলপ জিৰাওঁ” বুলি এনী বহি পৰিল। ফিলিপো বহিল। ল'ৰা-ছোৱালীহালৰ কিন্তু ভাগৰ নাই। বংমনে কিৰীলিয়াই সিহঁত আগুৱাই গ'ল আৰু নিমিষতে হেজেলৰ বগা পাতবোৰৰ মাজত নেদেখা হল। গহবৰৰ ভিতৰ সোমাল। হালি থকা গহবৰ ডাল-পাতবোৰ ভাঙি মহটিয়াই পেলালে। ফল ছিঙিলে। বনৰ চাৰিউপিনে হাই তুলন্তুল কৰিব ধৰিলে।

এনী আৰু ফিলিপ বহি থাকিল সেই ঠাইত, যি ঠাইত বহুদিনৰ আগতে এদিনাখন ফিলিপে মৰ্মাহত হৈ গছৰ আঁৰত মুখ লুকুৱাইছিল। অতীতৰ সেই বিষাদময় স্মৃতিয়ে ফিলিপৰ অন্তৰ অধিকাৰ কৰি পেলালে। বহুতপৰ নিমাতো নিবোলে বহি থাকিল। অৱশেষত মূৰ তুলি এনীক ক'লে—
সোঁ আঁতৰত ল'ৰাছোৱালী হালৰ আনন্দ ধ্বনি শুনিছানে?
ব'লা আমিও যাঁও—” উত্তৰত এনীয়ে একোকে নকলে। যাবলৈকো নুঠিল। তাই মাথো হাত দুখনেৰে মুখখন ঢাকি যেনেকৈ আছিল তেনেকৈয়ে বহি থাকিল। ফিলিপে ভাবিলে এনীয়ে হয়তো এনকৰ কথাকে ভাবিছে। তাইবো হয়তো সেই অতীত দিনটোৰ কথাকে মনত পৰিছে। এই কথা ভাবি ফিলিপৰ অলপ খং উঠে। কিয় বাক এনীয়ে মিছাতে এনকৰ কথাকে ভাবি থাকিব? সি অলপ কঠুৱা ভাবেই কয়—
“হেৰা! শুনিছানে, এনকৰ জাহাজখন হেনো বুৰিল। তাৰ কথা ভাবি আৰু কিটো হ'ব। মিছাতে ভাবি ভাবি নিজৰ স্বাস্থ্য হানি কৰা হয় মাথোন। শিশু কেইটিকনো কিয় অনাথ কৰিব খুজিছা?” উত্তৰত এনীয়ে কয় “কেতিয়াও তেনে ইচ্ছা নকৰো। ল'ৰাছোৱালীৰ মাতত মইয়ে অনুভৱ কৰোঁ মই অনাথিনী নহওঁ।”

ফিলিপে অলপ কাষচাপি আহি কবলৈ ধৰিলে। “শুনা এনী আজি মই তোমাক কথা এটা কওঁ বুলি ভাবিছোঁ। এই কথাটো আজি অতদিনে তোমাক কওঁ কওঁ বুলিও

ক'বলৈ সাহ কৰিব পৰা নাই। বাক এনী, আজি এই দীঘলীয়া দহবছৰৰ অন্ততো এনক জীয়াই আছে বুলি আশা কৰানে? এনক যে জীয়াই নাই ই ধুকপ। তুমি তালৈ আক মিছাতে আশা নকৰিবা। এনী তোমালোকৰ কথা ভাবিলে মোৰ বৰ দুখ লাগে। কিন্তু সমাজৰ ভয়ত তোমালোকক হেঁপাহ পলুৱাই সহায়ো কৰিব নোৱাৰোঁ। তোমাৰ ল'ৰা ছোৱালী হালে মোক সিহঁতৰ পিতা বুলিয়েই শ্রদ্ধা, মৰম কৰে। ময়ো সিহঁতক মোৰ আপোনতকৈও আপোন বুলি ভাবোঁ। মোৰ তো আক আপোন বুলিবলৈ আন কোনো নাই। সিহঁতেই মোৰ গোটেইখন অন্তৰ অধিকাৰ কৰি আছে। তুমিও মোক জানা। মোৰ অন্তৰৰ কথা বুজি পোৱা। “এনী; তেমোক মই পত্নীৰূপে আশা কৰিব পাৰোঁনে? সেই অধিকাৰ তুমি মোক দান কৰিবা নে?”

ফিলিপৰ কথাবোৰ এনীয়ে মন্ত্ৰমুগ্ধৰ দৰে শুনি আছিল। ফিলিপৰ কোৱা শেষ হ'লত তাই লাহেকৈ ক'লে—“ফিলিপ, দুবাৰ প্ৰণয়ত লিপ্ত হোৱা, কেনে কথা মই নেজানো। মোৰ অন্তৰ যে মই এনকক অৰ্পণ কৰিছোঁ। তুমি দেৱদূতৰ দৰে পৱিত্ৰ অন্তৰেৰে আমাৰ ঘৰত পদাৰ্পণ কৰিছোঁ। ঈশ্বৰক মই খাটো তুমি যেন, মোতকৈও বেছি সুখ দিব পৰা জনক লাভ কৰা।”

ফিলিপে পুনৰ কয়—“এনকক তুমি তোমাৰ অন্তৰ অৰ্পণ কৰিছোঁ, সেই কথা জানো। এনকক তুমি যিমান ভালপোৱা

তিমানখিনি ভালপোৱা মই পাবলৈ আশা কৰা নাই। তাৰ তুলনাত এধানিমান চেনেহ পালেও মই তৃপ্ত হ'ম।” উত্তৰত এনীয়ে বিশেষ একোকে ক'ব নোৱাৰিলে। মাথো ক'লে “ফিলিপ, তুমি এবছৰলৈ বাট চোৱা।” ফিলিপে ভগা মাতেৰে সমিধান দিলে—“আজি অতদিন অপেক্ষা কৰিলোঁ, আক এবছৰ নোৱাৰিম নে? মই নিশ্চয় বাট চাম। যদি কোৱা গোটেই জীৱনটোৱেই বাট চাম।” চকুলো টুকি এনীয়ে কলে “নহয়, নহয়, মোক ভুল মূৰ্খজিবা খণ্ডো নকৰিবোঁ। এটা বছৰ তোমাৰ কাৰণে একো নহয়। এবছৰৰ ভিতৰত বোধ হয় এটা সঠিক বাতৰি পোৱা যাব। দুয়ো কিছুপৰ নিমাত-নিবোলে সেই ঠাইতে বহি থাকিল। হঠাৎ ওপৰলৈ মূৰ তুলি ফিলিপে দেখিলে, পছিম আকাশত কবৰৰ চুৰা চেৰাই অস্তাচলত বেলিৰ ক্ষীণ বস্মি সমূহ। তাৰ শব্দ হ'ল যে বাতি হলে হয়তো কুঁৱলীৰে বাট নেদেখা হব। হয়তো বৰফো পৰিব পাৰে। সি ঠিয় দি ল'ৰা হালক ৰিঙিয়াই মাত দিলে। মাত শুনি সিহঁতে বনৰ মাজৰ পৰা ফললৈ ওলাই আহিল। সিহঁত সকলো-কেইটি ঘৰলৈ উলটিল।

নিমিষতে বছৰটো শেষ হ'ল। ঘৰুৱা কাম-কাজত ব্যস্ত থকাত এনীয়ে প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা মূৰৰিবলৈ নোপাওঁতেই এবছৰ সময় উকলি গ'ল।

প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা সোঁৱৰাবলৈ এনীৰ সন্মুখত ফিলিপ ঠিয় হ'লহি। এনীয়ে কলে তাইক আক কিছু সময় লাগে। অন্ততঃ আক এটা মাহ। ফিলিপ ৰাজী হ'ল। অকল এটা মাহ কিয় এনীয়ে যদি কয়, তেন্তে আক কেইবামাহো সি অপেক্ষা কৰিব পাৰে। ফিলিপৰ প্ৰতি কৰুণাত এনীৰ চকু চলছলীয়া হৈ পৰে। তথাপি উপায় নাই। তাই আক এটামাহ ববই লাগিব। কোনে জানে এই মাহটোৰ ভিতৰতে হয়তো এনকৰ কিবা বাতৰি আহিব।

এনেকৈয়ে আক কেইটামান দিন যায়। নানা ছল কৰি এনীয়ে ফিলিপৰ শততা পৰীক্ষা কৰি লয়। ফিলিপৰ ধৈৰ্য্যৰ সীমা, সিহঁতৰ ভাৱ-গতি দেখি বন্দৰৰ আন মানুহ বোৰো অস্থিৰ হৈ পৰিছে। ফিলিপ আক এনীৰ বিয়া হোৱাটো সিহঁতেও বিচাৰে। অবাধে অবৈধ ভাৱে এনেকৈ আহ-যাহ কৰাটো সিহঁতে ভাল নেপায়।

এনীৰ ল'ৰা-ছোৱালী হালবো এই বিবাহত সম্পূৰ্ণ মত আছিল। ল'ৰাটোৱে এই বিষয়ত নিৰবে থাকিয়েই সন্মতি জনায়। ছোৱালীটিয়ে খোলাখুলি ভাৱেই এনীক বিয়া সোমাবলৈ উত্তেজিত কৰে, আনকাৰণে নতলেও, অসহনীয় দাবিদ্ৰ্য যন্ত্ৰণা গুচাবলৈকে। মাথো এনীয়েহে নিজৰ কৰ্ত্তব্য স্থিৰ কৰিব পৰা নাই। এনীৰ এনে অৱস্থা লক্ষ্য কৰি ফিলিপৰ গোলাপকলি হেন মুখখনি শেঁতা পৰিছে।

বেচেৰী এনীয়ে কোনোপিনে কুল বিচাৰি নেপায়। দুৰ্ভাৱনা আক দুশ্চিন্তাত তাইৰ টোপনি নাহে। অৱশেষতঃ এবাৰি তাই শোৱাপাটীত পৰি ভগৱানক কাতৰ মিনতিৰে জনায় তাইক এই সঙ্কট সময়ত পৰিত্ৰান কৰিবলৈ। ভগৱানৰ চৰণত তাইৰ প্ৰাৰ্থনা—এনক জীয়াই আছেনে নাই সেই কথা যেন কোনো উপায়ে বুজি পায়।

চাৰিওপিনে নিতাল নিস্তক। কতো কাৰো সঁহাৰি পাবলৈ নাই। আঁউসী অন্ধকাৰে দশোদিশ গ্ৰাসি পেলাইছে। এনীকো আৱৰি ৰাখিছে সেই একাৰ বোৰে। অতি সন্তুৰ্ণে এনী বিছনাৰ পৰা উঠিল। ওচৰতে থকা চাকিটো জ্বলালে। অন্তৰৰ অসহনীয় উদ্বেগ কোনোমতে অলপ সংযত কৰি তাই চাকিটোৰ ওচৰতে থকা পৱিত্ৰ বাইবেল খন তুলি ললে আক কিবা-ভাবি তাই হঠাৎ পুথিখন মুকলি কৰিলে। মেল খোৱা পুথিখনিৰ এআষাৰি কথাত তাইৰ চকু পৰিল। তাই পঢ়িলে—“তাল গছৰ তলত”। আন শাৰী বোৰৰ পৰা আঁতৰাই আনিলে এইশাৰীৰে অৱশ্যে কোনো অৰ্থ পোৱা নেযায়। এনীয়েও নেপালে। পুথিখনি জপাই তাই পুনৰ বিছনাত এলাই মেলাই পৰিল। চিনমিলকৈ টোপনি আহিল। তাই এটা ধুনীয়া সপোন দেখিলে। যেন তাইৰ এনক ওখ পৰ্বতৰ এডাল তাল গছৰ তলত বহি আছে। মূৰৰ ওপৰত অকণ কৰণ। সপোনতে তাইৰ ধাৰণা হ'ল যে এনক স্বৰ্গত আনন্দমনেৰে ঈশ্বৰৰ গুণ-গান গাইছে। টোপনি

ভাগিলত এনীয়ে বৰ সুস্থিৰ অনুভৱ কৰিলে। তাই যেন
কুল বিচাৰি পাইছে। অতদিনৰ অগীমাংসিত প্ৰাণ এটিৰ
যেন সু-সমাধান হল। পুৱাতে তাই ফিলিপক মতাই আনিলে
আৰু ভাঙি-পাতি সকলো কৈ বিবাহত সন্মতি জনালে। কথা
শুনি, অপ্ৰত্যাশিত আনন্দত ফিলিপৰ দেহ-মন কঁপি উঠিল।
সি কলে—“ঈশ্বৰৰ কৃপাত, দুয়োৰে মঙ্গলৰ বাবে যদি মোক বিয়া
বহিবলৈ মান্তি হৈছা তেন্তে শুভকাৰ্য্য সোনকালেই হওক।”

বিস্ময় হল। গীৰ্জাৰ ঘণ্টাধ্বনিয়ে জনাই দিলে শুভ-
মিলনৰ বাতৰি। কিন্তু এনীৰ অন্তৰত আনন্দৰ ঢৌ লুঠিল।
তাইৰ সদায়ে অনুভৱ কৰে কাৰোবাৰ ছায় মূৰ্ত্তি এটাই যেন
তাইৰ পাছে পাছে খোজকাঢ়ি ফুৰিছে—কিবা যেন ফুচফুচাই
কৈছে। কাৰ মূৰ্ত্তি তাই চিনি নাপায়, কি কৈছে তাকো
বুজি নাপায়। ঘৰত তাইৰ অকলে থাকিবলৈ মন নাযায়।
বাহিৰলৈকো অকলে যাবলৈ ভয় লাগে। কিবা যেন
অসুখহে হৈছে তাইৰ।

এনী অন্তঃসত্ত্বা হৈছিল। এনেসময়ত অনেকৰে ভয়
ভাৱ হয়। তদুপৰি এনীৰ মনৰ অৱস্থাও বৰ শাস্ত নাছিল।
কিছুদিনৰ পাছত, ফিলিপৰ ঔষত এনীৰ এটি সন্তান
উপজিল। নতুন স্নেহত জননীৰ হৃদয় পূৰ্ণ হল। এনকৰ
কথা তাই লাহে লাহে পাহৰিলে। ফিলিপেই এতিয়া
এনীৰ অন্তৰ সম্পূৰ্ণ ভাৱে অধিকাৰ কৰি পেলালে।

পাথে-প্ৰবাসে এনক আৰ্ডেন

বিষ্ময়ত সোণালী সপোন বুকুত বান্ধি লৈ এনক ওলাইছিল
বিদেশলৈ। কিন্তু নিয়তিৰ বিধানত তাৰ সপোন দিঠক
পৰিণত নহল। মনৰ আশা মনতে থাকিল। তানো বা
কি হ'ল? সি সঁচাকৈয়ে মৰণৰ কোলাত আশ্ৰয় লৈছেনে কি?

“উত্তম সৌভাগ্য” বোলা জাহাজ খনত এনকহঁতে
বিদেশলৈ বুলি মঙ্গল যাত্ৰা কৰিছিল। সেই জাহাজখনে
যেতিয়া বিস্ফে উপমাগৰ পাইছিলহি তেতিয়া সাগৰত পৰ্বত-
প্ৰমাণ ঢৌ। এই ভীষণ ঢৌৰ গবাহৰ পৰা জাহাজখন
কৰ্মমপি বক্ষা পৰিছিল যদিও, পুনৰ আগুৱাই আহি উত্তমাশা
অন্তৰীপৰ ওচৰত ঘোৰ চাকনৈয়াৰ পাকত পৰিলহি। এই
বেলিও জাহাজ বিপদৰ পৰা সাৰিল। তাৰ পাছত সিহঁত
ভাৰত মহাসাগৰৰ সোণস্ৰৱা দ্বীপপুঞ্জৰ দাঁতিতে, প্ৰাচ্যৰ অতি
প্ৰাচীন চীন বন্দৰ পালেহি।

সেই ঠাইতে এনকে নিজৰ বেহাবেপাৰ কৰিলে। ল'ৰা-
ছোৱালী কেইটিৰ বাবে ধুনীয়া ধুনীয়া “ড্ৰেগন” (আধা সাপ
আধা ঘোৰা) নামৰ জন্তুৰ আকৃতিৰ পুতলা কিনিলে।
কিছুদিনৰ পাছত “উত্তম সৌভাগ্য” ঘৰলৈ উলটিল। এইবাৰ
বিস্তৃত এনকে যাত্ৰা শুভ যেন অনুভৱ নকৰিলে।

সাগৰৰ বুৰুৱা মাজত জাহাজৰ গতি দিনক দিনে
দীৰ্ঘ হৈ আহিল সমুখত ভীষণ ঢৌ। কিছুদিন এনেকৈ
যোৱাৰ পাছত প্ৰকৃতি পুনৰ স্থিৰ হল। কিন্তু বেছি দিনৰ
বাবে নহয়। আকৌ ঢৌ উঠিল। ধুমুহা আহিল। বিপৰীত
বায়ু ববলৈ ধৰিলে। আকাশ ডাৱৰে চাটি পেলালে। দিক
নিৰ্ণয় কৰা অসম্ভৱ হৈ পৰিল। বতাহৰ হেঁচাত জাহাজ
সংঘাতকৈ বগা টান হ'ল। অৱশেষত পাহাৰৰ গাত ভীষণ
ভাৱে খুন্দা খাই জাহাজ চুবুৰা হৈ গ'ল। সকলো যাত্ৰীয়ে
প্ৰাণ হেৰুৱালে। বল মাথো এনক আক আন দুজন।
সহঁতে ভগা মাস্তুলৰ কাঠত ধৰি কোনোমতে সাতুৰি-নাচুৰি
এটা সৰু বদীপত উঠিলগৈ।

এই দ্বীপটোত জন-প্ৰাণী এটাও নাছিল। ক্ষীৰন-ধাৰণৰ
উপযোগী খাদ্য বস্তু অৱশ্যে তাত আছিল যথেষ্ট।

সেই দ্বীপটোত এটা গুহা বিচাৰি উলিয়াই সিহঁত
থাকিবলৈ ল'লে। তাল পাণেৰে ছাল দি এটা সৰু পঁজাও
নিৰ্মাণ কৰিলে।

সেই দ্বীপটো পৃথিৱীৰ যি ঠাইত অৱস্থিত তাত
সদায়ে জহ-কাল। সিহঁত কেইজনে তাতে আধা প্ৰকৃতিয়ে
আক আধা নিজে সঁজা পঁজাটোতে, অনন্ত গ্ৰীষ্মৰ মাজত,
প্ৰকৃতিৰ অভাৱশূন্য বনকজমক উছানত নিৰানন্দ মনে দিন
নিয়াবলৈ ধৰিলে। সিহঁত তিনিজনৰ ভিতৰত যিজন সৰু তেওঁ
জাহাজ বুৰাৰ সময়তে আঘাত পাই শয্যাশায়ী হৈছিল।

পাঁচ বছৰ কেইটাই গেঠাটো খন্দাৰ পিছত এদিনাখন তেওঁৰ
মৃত্যু হ'ল। তাৰ কিছুদিনৰ পাছত আনজনেও নৰিয়াত
পৰি এনকক অকলে এৰি থৈ ইহ সংসাৰ ত্যাগ কৰিলে।
লগৰীয়াবোৰে এনেকৈ নিষ্ঠুৰতা কৰি এৰি থৈ যোৱাৰ অন্ত-
বালত এনকে ভগবানৰ কিবা মহৎ উদ্দেশ্য আছে যেন
অনুভব কৰিলে। যেন তেওঁ তাক আক কিছুদিন অপেক্ষা
কৰিবলৈ নিৰ্দেশ নিছে—হয়তো অনতিপলমে সি আপোন
মানুহৰ সন্ধান পাব।

পৰ্বতৰ নামনিৰ পৰা ওপৰলৈ বন, সেউজীয়া প্ৰান্তৰ,
তাৰে মাজেদি অকোৱা-পকোৱা বাট। ঠায়ে ঠায়ে নাৰিকল
গছবোৰ ঠিয় হৈ আছে—শিৰত আনত মুকুট, শছ লতিকাৰ
মাজে মাজে পক্ষী-পতঙ্গৰ জকমক কান্দি। বাতিপুৰাৰ পৰা
গধূলিলৈকে গ্ৰীষ্ম মণ্ডলৰ শোভাৰাশি এনকে হেঁপাহ পলুৱাই
চাবলৈ পায়, কিন্তু দেখিবলৈ নেপায় মানুহৰ মুখ, শুনিবলৈ
নেপায় মানুহৰ মৰম সনা সুরদি মাত। কাণত মাথো পৰেহি
জাক বান্ধি উৰি ফুৰা সাগৰৰ চৰাইবোৰৰ কৰ্কশ চিঞৰ, পৰ্ব-
তৰ গাত ঠেকা খাই সাগৰৰ ঢৌবোৰে কৰা বজ্ৰ-নিৰাদ;
আক বতাহৰ সংঘৰ্ষত বিশাল গছবোৰৰ পাতবোৰে কৰা
খচ্, খচ্, শব্দ।

বাতি নিৰ্মল আকাশৰ বুকুত পূৰ্ণ পয়োভৰে জোনা-
বায়ো উমলি গুচি যায়। জোনাকত তাল-তমালৰ পাতবোৰ
জিল্‌জিলাই উঠে। বাতিৰ পিছত দিন আহে শিৰত বগা

ফোট লৈ। সেই বঙা সূক্যৰ বাঙলী-কিৰণে উদ্ভাসিত কৰি তোলে দশোদিশ। তথাপি সাগৰৰ জাহাজ এনকৰ চকুত নপৰে। তথাপি বুকুত অশা লৈ এনকে চাই থাকে দূৰ-দিগন্তৰ পিনে। তাৰ মানস পটত বিবিধি উঠে অতীতৰ স্মৃতিবোৰ। এনাইত থকা সেই দ্বীপটো, সেই শিশুকেইটি, সিহঁতৰ সেই আধাফুটা মাত। এনৌ আৰু তাইৰ সেই পঁজাটোৰ সমুখত থকা সেই দোকানখন, পুৱা কুঁৱলীৰে ঢাক খাই থকা বালিৰ পাহাৰটো, নিবনা বাগিছাখন, সুবসুৰীয়া বাটটো—এই সকলোবোৰেই এটি এটাকৈ তাৰ মানস পটত বিবিধি উঠে। হঠাতে সি অনুভৱ কৰে যেন সেই অতি পৰিচিত গীৰ্জা ঘৰটোৰ পৰা আনন্দৰ মূহু ঘণ্টাধ্বনি বিগিকি বিগিকি ভাহি আহিছে। অজানিতে তাৰ গোটেই গাটো শিয়ৰি উঠে, যিবোৰ আশঙ্কাত তাৰ মন অস্থিৰ হৈ পৰে, বাহ্য-জ্ঞান বিলুপ্ত হয়। কিছুপৰৰ পিছত জ্ঞান উলটি অহাত সপোনৰ আবেশ আঁতৰি যায়। বাস্তৱৰ নঙঠা সতাই তাৰ চকুত ধৰা দিয়েহি। এই নিৰ্জৰ্ম দ্বীপত লগ-সঙ্গ হীন এনক—অকাল-বাৰ্দ্ধক্যৰ হেঁচাত জৰ্জৰিত তাৰ দেহা, মূৰত অকালতে পকা চুলি—সাৰথি একমাত্ৰ অনাথৰ নাথ ভগৱান। তেওঁৰ চৰণ ধ্যান কৰিয়েই এনকে পাব শক্তি, হতাশপূৰ্ণ জীৱনত পায় আশা, দুৰ্বল মনত পায় বল।

ইয়াৰ কিছুদিনৰ পাছত এদিনাখন পুৱা কুঁৱলীৰ মাজেদি দূৰ-দিগন্তৰ ফালে অভ্যাস বশতঃ চাওঁতে হঠাৎ

এখন জাহাজৰ মাস্তুল ডাল এনকৰ চকুত পৰিল। পোনতে এনকে নিজৰ চকুকে বিশ্বাস কৰিবলৈ টান পাইছিল, কিন্তু কিছু সময়ৰ পিছত সি জাহাজখন স্পৰ্শকে দেখা পালে। সি বুজিলে “উত্তম সৌভাগ্য”ৰ দৰে এইখনেও বতাহৰ কোবত পথ হেৰুৱাই সেই অজানা দ্বীপত উপস্থিত হৈছেহি। এনকে দেখিলে নাৱিক কেজনমানে সি থকা গুহাটোৰ দাঁতিয়েদি নামি অহা পৰ্বতীয়া নিজৰাটিৰ পৰাই পানী নিবলৈ আহিছে। সিহঁতক দেখি নিজান পৰ্বত গুহাৰ ভিতৰৰ পৰা দীঘল চুলি-দাড়িৰে এনক ওলাই আহিল। তাৰ মুখৰ বৰণ তাম বৰণীয়া, দেহৰ আৱৰণ অদ্ভুত অসভ্য মানুহৰ দৰে, বলিয়াৰ দৰে জপৰা চুলি, স্বভাৱ উগ্ৰ, ভাষা মামুহে বুজি নপোৱা। পোনতে নাৱিক বোৰে দেখি ভয়েই খাইছিল। পাছত তাৰ ভাৱ-গতি দেখি অৱশ্যে অপকাৰী জন্তু নহয় বুলি সিহঁত পতিয়ন গৈছিল আৰু তাৰ সহায়তে নিজৰাৰ মিঠাপানী আৰু সুখাদ্য ফল-মূল আদি সংগ্ৰহ কৰিছিল।

সিহঁতৰ সতে কথা পাতিবলৈ সুবিধা নাই, এনকৰ জিভাৰ বান্ধ ভাগিল। সি তাৰ দুবৰস্থাৰ কাহিনী সিহঁতক ভাঙি পাতি কোৱাত তাৰ প্ৰতি সিহঁতৰ পুৰ্তো উপজিল। যেয়ে তাৰ কথা শুনিলে তাৰে অন্তৰ সহানুভূতিত পমি গ’ল। সিহঁতে এনকক সেই জাহাজতে তুলি লৈ তাৰ নিজা ঠাইত থৈ আহিবলৈ মান্তি হ’ল।

সেই জাহাজখন সাগৰৰ উপযোগী নাছিল। গতি বৰ ধীৰ। এনকৰ উদ্ধাউল মনে বায়ুৰ গতিকে চেৰ পেলাই নিজৰ দেশ পায়গৈ। তাৰ চেনেহ ভৰা অন্তৰে আপোন-জনক পাবৰ আশাত উদগীৰ হৈ উঠে। যিমানেই পলম হয়, সিমানেই সি হৈ পৰে অস্থিৰ। এনকে নাৱিকহঁতৰ কৃগতে কাম-বন কৰি সময় কটাইছিল আৰু মিহঁতেও তাক মৰম কৰি ছুবেলা দুমুঠি খাবলৈ আৰু আৱশ্যক অনুযায়ী পিন্ধিবলৈ কাপোৰ দিছিল। এনেকৈয়ে বহুদিন যোৱাৰ পাছত এদিনাখন, এনকৰ জাহাজে লঙ্গৰ পেলালেহি সেই বন্দৰটোতে য'ব পৰা আজি এযুগৰো আগত সি বিদেশলৈ বুলি যাত্ৰা কৰিছিল।

তেতিয়া সাজ লাগিছে। শীত কালিৰ সন্ধিয়া, তাতে আকৌ সাগৰৰ দাঁতি, কুঁৱলীয়ে দশোদীশ ঢাকি পেলাইছে। চাৰিওপিনে একাৰ। একাৰৰ বুকু ফালি বাট উলিয়াই লোৱাটো এনকৰ পক্ষে প্ৰায় অসম্ভৱ হৈ পৰিল। কোন ফালে যাব, কি কৰিব একো স্থিৰ কৰিব নোৱাৰি এনক সেই ঠাইতে বহি থাকিল। কিছু সময়ৰ পাছত, আঁৰত, এটা চাৰিৰ পোহৰ দেখা পাই সি সেইপিনেই আগুৱাই গ'ল। গৈ থাকোঁতেই হঠাতে সি তাৰ অতি হেঁপাহৰ অতি পৰিচিত নিজা ঘৰটো পালেহি। সেই ঘৰতে এনী আছিল, চেনেহী এনীৰে সৈতে সি সুখৰ দিনবোৰ কটাইছিল। ল'ৰাছোৱালী কেইটিয়ে তাক লৈ উমলিছিল—সাত বছৰৰ আগৰ সেই সুখৰ

ঠাই! সি সন্তপনে আগুৱাই গ'ল। কিন্তু কি আচৰিত, কোনো পিনে সি কাৰো সঁহাৰি নাপায় কিয়? বুকুত উদ্বেগৰ বোজা লৈ সি দুৱাৰ মুখ পালেগৈ। তাত দেখিলে ঘৰ বেচাৰ জাননী এখন ওলমি আছে। তাৰ বুকুখন চিৰিং কৰি গ'ল। তাৰ চেনেহৰ এনী তেন্তে ইহ সংসাৰত নাই!! হয়তো আছে—থাকিলেও এই দীঘলীয়া সাত বছৰৰ পাছত হয়তো তাৰ এনী আৰু তাৰ হৈ থকা নাই।

এখন্তকো তাত নৰৈ সি ওচৰেদি কৈ যোৱা নৈখনৰ কাষ পালেহি। এই নৈৰ দাঁতিতে এটা আলহী-ঘৰ আছিল সি তাতে থাকিবলৈ বুলি খবৰ বাতৰি লৈ জানিলে আগৰ গৰাকীজন ঢুকাল। তেওঁৰ বিধৱা ঘৈণীয়েকেই আলহী ঘৰটোৰ চোৱা-চিতা কৰে। ঘৰটো ভাগি-ছিগি গৈছে। মানুহৰো তাত সমাগম নাই।

এনকে কিছুদিন আত্মগোপন কৰি তাতেই থাকিবলৈ মন কৰিলে। তাত আন লগ সং নাই বুঢ়ী মিৰিয়ান লেনেই এনকৰ সৈতে কথা পাতি থাকেহি। বুঢ়ীও আছিল সবল প্ৰকৃতিৰ, কথা চহকী। অকণো আমনি নোপোৱাকৈয়ে তেওঁ কৈ যায় এই যোৱা সাত বছৰৰ প্ৰত্যেকটো লেখত লবলগীয়া ঘটনাৰে বিবৰণ এনকৰ নিকদ্দেশ কাহিনী, ফিলিপ—এনীৰ বিবাহ, এনীৰ দুখ—দাৰিদ্ৰ্যৰ সময়ত ফিলিপে কেনেকৈ সহায় কৰিছিল, আদি কোনো কথাই বাদ নপৰে। বেচেষ্টায়ে নেজানে যে তেওঁৰ সম্মুখতেই নিৰ্বিকল চিত্তে বহি সকলো

কথাকে শুনি আছে এনকেই। সেই সময়ত কোনোবা ওচৰত থকা হ'লে তেওঁ নিশ্চয় দেখিলেহেঁতেন যে শ্ৰোতাৰ কৈ বক্তাহে বেচি বিচলিত হৈছে। এনকৰ কাহিনীৰ সামৰণিত মিৰিয়াণ লেনে এটা ছমুনিয়াহ কাটি কলে, সূচীৰ। এনক জাহাজ বুৰি মৰিল” আৰু এনকেও তাৰ জপৰা মূৰটো ছপিয়াই তাতে হয়ভৰ দি কৈছিল “হয় মৰিল”। এই “মৰিল” শব্দটোৱে যে তাৰ নিভৃত হৃদয়ত এটা ~~ক~~পনি তুলিছিল বুঢ়ী গৰাবীয়ে সেই কথা গম পাবই বা কেনেকৈ?

তথাপি এনক এবাৰ চাবলৈ সি ব্যাকুল হৈ উঠে। তাই সুখে থকা বুলি জনাটোতেই তাৰ আনন্দ। সি জানে ইয়াতকৈ বেচি এনকৰ পৰা কামনা কৰিবৰ অধিকাৰ নাই। এদিনাখন, সেই পুহমাহৰ আবেলি পৰত, একাৰ ডাৱৰে আকাশ চাটি ধৰা সময়ত সি নিবলে মূৰ তল কৰি বহি আছিল। প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা বিষাদে আগুৰি থকা তাৰ অন্তৰ। কিছু সময় পাছত হঠাতে মূৰ দাঙি দেখে চকুৰ আগতে সুখৰ জেউতিৰে পূৰ্ণ এক দীপ্তিময় ঠাই। সেই জেউতি ফিলিপৰ ঘৰৰে পৰা বিয়পি পৰিছিল।

লোকালয়ৰ আঁতৰত বাটৰ পিনে মুখ কৰি ফিলিপৰ ঘৰ। চাৰিওপিনে দেৱালে আগুৰা। পিছপিনে বৰ্মণীয় বাগিছা—সৰু চাৰিচুকীয়া। সীমান্তত এটি সৰু ছুৱাৰ মুখ। তাৰে ওচৰত অতি পুৰণি শোভাময় এডাল জাও গছ।

বাগিছা খনৰ চাৰিও বাৰেদি মিলৰ বাট। মাঙেদিও এটা।

স্বপ্নাৱিষ্টৰ দৰে বহাৰ পৰা উঠি এনকে ফিলিপৰ ঘৰৰ পিনে খোজ লৈছিল। ঘৰটোৰ ওচৰ পাই, বাগিছাৰ মাজৰ বাটটোৱেদি ভিতৰ সোমাবলৈ এনকৰ সাহ নহ'ল। চোৱাৰ দৰে ভয়ে ভয়ে দেৱাল বগাই জাও গছ জোপাৰ তলত ঠিয় হ'লহি। গছ জোপাৰ পোনে পোনে খিড়কী। কোঠাৰ ভিতৰত চাকিৰ উজ্জ্বল পোহৰ। এনকে স্পষ্ট দেখা পালে মেজৰ ওপৰত—ৰূপৰ চামুচ-পিয়লা আদি চিকমিকাই আছে। ওচৰতে জুই ফুৰাই বহি আছে তাহানি-খনৰ অৱহেলিত ফিলিপ। কোলাত কেচুৰা। এনকৰ ফালৰ ছোৱালী জনীয়েও ফিলিপৰ ওচৰতে ঠিয় হৈ উমলি আছে। সেই সৰুতে এৰি থৈ যোৱা ছোৱালীকণ—এতিয়া ওখ, ডাঙৰ, ধুনীয়া ধুনীয়া চুলিৰে স্তনৰী হৈ উঠিছে। তাই হাতখন দাঙি দিওঁতে এডাল ফিটা আৰু আঙঠি ওলমি থকা দেখি শিশুটিৰ লোভ লাগিছে; হাত মেলি ধৰিব খোজে, ধৰিব নোৱাৰে। ৰং চাই সকলোৱে হাঁহে। আন-পিনে এনকীয়ে শিশুটিক কেবাহিকৈ চাই, মুখ ঘূৰাই ডাঙৰ ল'ৰাটিৰে কথা পাতিছে। ডাঙৰ ল'ৰাটো এতিয়া দীঘল-ডাঙৰ চফল ডেকা; মাকৰ কাষতে বহি আছে আৰু মাকৰ কথা শুনি হাঁহিছে। এনকে ফিলিপৰ নতুন পৰিয়ালৰ সুখৰ কথা মেৰিয়াম লেনৰ পৰা আগতে শুনিছিল হয়, কিন্তু

দেখা আৰু শুনাত বহুতো পাৰ্থক্য। সি নিজৰ চকুৰে দেখিলে তাৰ ল'ৰা ছোৱালী যৈণীয়ে আনৰ সৈতে মহাশুখে দিন নিয়াব ধৰিছে, সি দেখিলে তাৰ নিজৰ বস্তুবোৰৰ ওপৰতে আনে কৰিব ধৰিছে বাজত। এইবোৰ দেখি এনকে আৰু সহি থাকিব নোৱাৰিলে। তাৰ মূৰ ঘূৰিবলৈ, আৰু ভৰি কঁপিবলৈ ধৰিলে, গছৰ ডাল এটাত ধৰি কোনোমতে ঠিয় হৈ ব'ল।

• অন্তৰৰ উগ্ৰল-থুগ্ৰল ভাৱ বাশিক কোনোমতে সংযত কৰি ৰাখিলেও তাৰ ভয় হ'ল জানোছা অসংযত ভাৱে সি চিঞৰি উঠে।

তাৰ সুখৰ সপোন ভাগি যায়। অপ্রকাশিত বেদনা বুকত বান্ধিলে সি ঠিক যেনেকৈ চোৰৰ দৰে আহিছিল ঠিক তেনেকৈয়ে সেই ঠাইৰ পৰা আঁতৰি যায়। অন্তৰত তাৰ নানা ভাবৰ খেলমেলা, শৰীৰ অৱসাদগ্ৰস্ত। অন্ধৰ দৰে সি খেপিয়াই খেপিয়াই বাট বুলি যায়। ক'বাত তাৰ ভৰিৰ শব্দই তাৰ উপস্থিতিৰ সন্তোদ দিয়ে, সেই ভয়ত অতি সন্তৰ্পণে সি দুৱাৰ মুকলি কৰি আকৌ জপাই ওলাই যায়। অৱসাদগ্ৰস্ত দেহাটোৰ ভাৱ দুৰ্বল আঁঠু দুটাৰ ওপৰত থৈ নি তিতা মাটিৰ ওপৰতে আঁঠুকাঢ়ি ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা জনায়—“হে প্ৰভু তুমি মোক ইয়াকে দেখুৱাবলৈকে জীয়াই ৰাখিছিলানে? হে প্ৰভু! কৰুণাময় মোক আনিছাই যদি আৰু অলপ শক্তি দিয়া শেষ মুহূৰ্ত্তলৈকে যেন আত্মগোপন কৰি তোমাৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি কৰিব পাৰোঁ।” ভগৱানৰ চিন্তায়ো তাৰ মনৰ অস্থিৰতা কমা

নোৱাৰে। তাৰ ল'ৰা ছোৱালী আজি তাৰ নহয়। সিহঁতক মৰম-চেনেহ কৰিবলৈকো তাৰ অধিকাৰ নাই। এই চিন্তাই তাৰ অন্তৰ খুলি খুলি খাবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত অন্তৰৰ দুখ সহিব নোৱাৰি সি সংজ্ঞাহীন হৈ বাগৰি পৰিল।

কিছু সময়ৰ পিছত তাৰ মোহ ভাগিল—সি পুনৰ সংজ্ঞা পালে। তাৰ অন্তৰৰ দুখ পাতলিল। ভগবানে যেন তাৰ অন্তৰত নতুন বল দিছে, এনে অনুভৱ কৰিলে। সি নতুন শক্তি লভি লাহে লাহে থকা ঠাইৰ পিনে খোজ ল'লে।

প্ৰবল ধুমুহাৰ মাজতো লম্বৰৰ শিকলিয়ে যেনেকৈ জাহাজক পাৰাপৰা আঁতৰি যাবলৈ নিদিয়, ঈশ্বৰৰ ওপৰত অটল বিশ্বাসেও এনকক ঠিক সেই দৰেই ইমান বিপদ-আপদ আৰু দুখ-বেজাৰৰ ভিতৰতো সংযত কৰি ৰাখিলে। এদিনাখন এনকে মেৰিয়ামক স্মিলিলে—“বাক, তুমি যে সেই কলৰ গৰাকীজনৰ ঘৈণীয়েকৰ কথা কৈছিল, তেওঁ বাক আগৰ গিৰিয়েক জীয়াই আছে বুলি সন্দেহ নকৰে নে?” উত্তৰত মেৰিয়ামে কলে—“ওঁ ওঁ সেই কথা ভাবি তাই বৰ ভয় কৰে। কোনোবাই এনক মৰা বুলি ক'লে তাই স্বস্তি অনুভৱ কৰে।” মেৰিয়ামৰ কথা শুনি এনক নিমাত্তে ব'ল। মনতে মাথো ভাবিলে—“সিদিনাহে এনীয়ে মোৰ সঠিক বাতৰি পাব—যিদিনা মই এই সংসাৰ ত্যাগ কৰি যাম।”

বহি বহি আনৰ ওপৰত খোৱাটো এনকৰ স্বভাৱ-বিকৃত কথা আছিল। সেইবাবে সি নানা ধৰণৰ কাৰ্ম-বন

কবি পাই-পইচা দুটা আৰ্জি নিজৰ ভাতৃগুৰুৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। জীয়াই থাকিবলৈ, আত্মহত্যা পাপৰ পৰা বক্ষা পাবলৈ যিখিনি আৱশ্যক মাথো তাৰেহে ব্যৱস্থা কৰিছিল সি। প্ৰয়োজনৰ অতিৰিক্ত তাক কেলেই? কাৰ বাবেই বা সি আৰ্জিব? কৰ্মকুশল এনক আজি প্ৰাণশক্তিহীন বৈবাহৰে ভৰা তাৰ অন্তৰ।

এনকে কিছুদিন যোৱাৰ পাছত এদিনাখন তাৰ জ্বৰ উঠিল। শৰীৰ অৱসন্ন হৈ আহিল। শোৱাপাটীত সি দীঘল দি পৰিল। শোৱা পাটীত পৰি সি ক্ষীণ আশাৰ পোহৰ দেখিলে। ভগৱানে যেন তাক তেওঁৰ আনন্দময় কোলালৈ আহ্বান কৰিছে। সাগৰৰ বুকুত দুৰ্দ্দশাগ্ৰস্ত জাহাজৰ নাৱিকে কূল বিচাৰি পালে যেনে আনন্দ পায়—এনকেও তেনে অনুভৱ কৰিলে। দৰাচলতে এনকৰ আনন্দ তাতোকৈও বেছি। এই দুখ দুৰ্দ্দশা পূৰ্ণ সংসাৰৰ পৰা মুক্তিৰ সন্ধান সি পাইছে। অৱসাদ গ্ৰস্ত দেহ দুৰ্বল হৈ অহাৰ লগে লগে সি দেখা পায় মৰাৰ শেষ উপকূলত নতুন সূৰ্য্যোদয়।

এনকে মেৰিয়াম লেনক কাষলৈ মাতি আনি কয় “তোমাৰ আগত এটি অতি গোপন কথা কওঁ বুলি ভাবিছো। কিন্তু তাৰ আগতে তুমি প্ৰতিজ্ঞা কৰিব লাগিব মোৰ মৃত্যুৰ আগতে আন কাৰো আগত সেই কথা প্ৰকাশ নকৰা বুলি।” “নহয়, এনেয়ে নহয়, ধৰ্ম্মগ্ৰন্থ ছুই শপথ খোৱা।” এনকৰ কথাত মেৰিয়ামে পোনতে আপত্তি কৰিছিল, এনকৰ চিকিৎসা

সাৰ সকলো ভাৰ ল'ব বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল কিন্তু এনকৰ দৃঢ়তা দেখি ভয়ে ভয়ে ধৰ্ম্ম গ্ৰন্থ ছুই শপথ ল'বলৈ বাধ্য হ'ল তাৰ পিছত এটা গভীৰ হুমুনিয়াহ কাঢ়ি এনকে স্থধিলে— “এই নগৰৰ এনক আৰ্ডেনক চিনি পোৱানে?” উত্তৰত মেৰিয়ামে ক'লে— “হয় চিনো তেওঁ প্ৰায়েই মোৰ পদূলি মুখেদি কামলৈ গৈছিল। তেওঁৰ আত্ম-বিশ্বাস আৰু কৰ্তব্য-নিষ্ঠা আছিল অতুলনীয়। তেওঁৰ মূৰ কাৰো ওচৰত দো নেখাইছিল।” কথা শুনি এনকে লাহেকৈ মাত দিলে— “এতিয়া তাৰ সেই উচ্চশিৰ অৱনত হ'ল। সি আজিকালি সকলোৰে অৱহেলাৰ পাত্ৰ হৈ পৰিছে।” অলপ সময় বৈ পুনৰ ক'লে— “তুমি বাক ময়েই যে এনক আৰ্ডেন বুলি ক'লে পতিয়ন যাবানে? মই দুৰ্ভাগীয়া এতিয়াও জীয়াই আছো। যদিও আৰু তিনদিনতকৈ বেছি নেথাকো।” এনকৰ কথাত বিস্ময়াভিভূতা হৈ মেৰিয়ামে ক'লে— “নহয় তুমিনো কেনেকৈ এনক আৰ্ডেন হব পাৰা? তেওঁ দেখোন তোমাতোকৈ এফুটমান ওখ আছিল।”— “মোৰ কথা বিশ্বাস কৰা, ময়েই এনক। মোৰ ভূমিৰ দুবাৰ নাম সলনি হৈছে। তাইক ফিলিপে বিয়া কৰাইছে।” এনকে এই দীঘল সাত বছৰৰ ভিতৰত ঘটাকৈ সকলো কথাৰে এটি এটিকৈ ক'বলৈ ধৰিলে— সেই সাগৰ যাত্ৰাৰ কথা, জাহাজ ভগা, নিজান দ্বীপত বাস, দেশলৈ ওলটা, এনীফ দেখা, নিজৰ প্ৰতিজ্ঞা পালন কৰা ইত্যাদি সকলো কথা কলে। সেই কৰণ

কাহিনী শুনি মেৰিয়ামে চকুলো টুকিলে। তাইৰ এনেহে ভাৱ হল যেন তেতিয়াই সেই মুহূৰ্ত্ততে গৈ সেই ক্ষুদ্ৰ বন্দবৰ প্ৰতি যবে যবে এনকৰ পৰিচয় দি আহিব, তাৰ দুখৰ কাহিনী শুনাৰ। কিন্তু তাই যে তেনে নকৰিবলৈ শপথ খাইছে। তাই নিজৰ ভাববাশিক কোনোমতে সংযত কৰি সুধিলে—“তুমি বাক তোমাৰ ল'ৰাছোৱালী হালক চাব নোখোজানে?” ক্ষন্তেকৰ বাবে এনক নিৰ্বাক, নিষ্পন্দ হৈ ব'ল। তাৰ পিছত কলে—“জীৱনৰ শেষ মুহূৰ্ত্তত মোক বাক কিয় এনে সমস্যাৰ সন্মুখীন কৰিছা। মই সিহঁতক মোৰ পৰিচয় নিদিওঁ বুলিয়েই প্ৰতিজ্ঞা কৰিছো। লোভ দেখুৱাই, মোক সেই প্ৰতিজ্ঞা ভাঙিবলৈ উদগনি নিদিবা। এনক লগ পালে কবা, তাইৰ প্ৰতি মোৰ কোনো অসন্তোষ নাই। তাই এতিয়াও মোৰ অন্তৰ অধিকাৰ কৰি আছে। আৰু কবা যে মোৰ মানত ফিলিপো নিৰ্দোষ। মই সিহঁত দুয়োৰে মঙ্গল কামনা কৰিয়েই মৰিছোঁ। বুলি ক'বা। ল'ৰাছোৱালী কেইটিকো মোৰ আশীৰ্ববাদ জনাব। মোৰ মৃত দেহ যদি সিহঁতে চাব খোজে তেন্তে দেখুৱাব। কিন্তু এনী অহাটো মই নিবিচাৰোঁ। কাৰণ বেচেৰীয়ে সেই দৃশ্য সহি থাকিব নোৱাৰিব। আৰু এটি কথা”—এই বুলি এনকে চোলাৰ ভেপৰ পৰা এডাল চুলি উলিয়াই কলে—“সাগৰ যাত্ৰাৰ সময়ত স্মৃতি চিন ৰূপে দিছিল এই ডাল চুলি এনীয়ে মোৰ মৃত বেচুৱাটিৰ মূৰৰ পৰা ছিঙি। ভাবি

ছিলোঁ। এই ডালকে বুকুত সাৰটি মই মৰিম। কিন্তু আৰু আৱশ্যক নাই। সি এতিয়া সবগত মহানন্দে আছে। তাতেই তাক লগ ধৰিম গৈ। চুলি ডাল তুমি এনক ওলটাই দিবাঁ। ক'বা, মই দিয়া বুলি।” কথা কোৱা শেষ হ'লত এনকে সকলো কথা তাৰ মূত্ৰ নোহোৱালৈকে গোপনে ৰাখিবলৈ মেৰিয়ামক পুনৰ শপত খুৱালে।

এই ঘটনাৰ এৰাতি পাছত। শোৱাপাটীত এনকে তাৰ নিশকতীয়া দেহাটো এলাই মেলাই পৰি আছে। ওচৰতে মিৰিয়াম লেন। এনেতে দৃবৰ পৰা ভাৰি অহা জাহাজৰ উকি শুনি এনকে বাহু মেলি চিঞৰি উঠিল—“সেয়া জাহাজ, জাহাজ, মোক পাব কৰি নিবলৈ আহিছে। মই বন্ধা পৰিলোঁ।” লগে লগে তাৰ মূৰটো ঢলি পৰিল, মুখৰপৰা আৰু কথা নোলাল।

এইদৰেই দৃঢ়মনা এনকৰ বিষাদ ময় জীৱনৰ ওৰ পৰিল। ফিলিপহঁত আহি তাৰ অন্তেষ্টিক্ৰিয়া সমাপন কৰিলেহি।

—অন্ত—